

Začaran krog diskriminacije: od moralne diskreditacije homoseksualnosti do neenakosti gejev in lezbijk pred zakonom - in nazaj

POVZETEK: Avtorica v prispevku analizira argumente zoper legalizacijo istospolnih partnerstev v Sloveniji (junija 2005 je bil sprejet Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti) in dokazuje, kako je še posebej za nasprotnike zakona pomembna simbolna funkcija zakona. Relativizira navidez tolerantne politične razprave o legalizaciji istospolne partnerske zveze in ugotavlja, kako s konkretiziranjem načela enakosti narašča sovražnost oziroma slabi samocenzura sovražnih stališč zoper geje in lezbijke. Analizira motive simbolnega in formalno-pravnega razlikovanja med istospolnimi in raznospolnimi partnerskimi skupnostmi in opozarja na posledice tega razlikovanja, pri čemer razprave o legalizaciji istospolnih partnerskih zvezah primerja z razpravami o pravici samskih žensk do umetne oploditve.

KLJUČNE BESEDE: istospolna partnerstva, gej, lezbijka, umetna oploditev, diskriminacija.

V razpravah o novi slovenski ustavi konec osemdesetih in na začetku devetdesetih so zahteve po enakopravnosti gejev in lezbijk vzbujale veliko mero nelagodja, ki se je izražalo predvsem kot molk in izogibanje. Tiskani mediji so sicer posredovali posamične (pa zato nič manj sporne) izjave, ki bi jih lahko označili kot sovražne (predvsem v rubrikah, kakršne so pisma bralcev), vendar je vsaj v takratni skupščini veljala nenapisana norma, meja, ki je politični akterji praviloma in v veliki večini niso prestopili – nasprotniki ustavne določbe o enakosti ne glede na spolno usmerjenost so se na primer razpravi izognili s sklicevanjem na spornost sintagme 'spolna usmerjenost', ne da bi eksplicitno nasprotovali načelu enakosti. Razprave praktično ni bilo, predlog, da se v ustavi eksplicitno zapiše določba o enakosti v pravicah ne glede na spolno usmerjenost, pa je končal kot uradna obrazložitev Komisije Skupščine RS za ustavna vprašanja, da »med za zgled našete osebnosti iz 14.člena (ki opredeljuje enakost pred zakonom – op.p.) sodi npr. tudi 'istospolna' usmerjenost posameznika...«

Pričakovati je bilo, da bo prva eksplicitna zahteva po uzakonjenju enakosti gejev in lezbijk težka preizkušnja strpnosti. Vsebina amandmaja k Zakonu o spremembah Kazenskega zakonika o prepovedi diskriminacije zaradi spolne usmerjenosti iz leta 1994¹ je bila še dovolj splošna, da ni naletela na usoden odpor (razen tega je bila sprejeta v

obdobju, ko se ideološko ravnotežje še ni tako izrazito pomaknilo v prid ideologij izključevanja). Na prvo resno preizkušnjo je bilo treba počakati do leta 2001: polemike o tem, ali naj zakon oploditev z biomedicinsko pomočjo omogoči tudi samskim ženskam brez stalnega moškega partnerja, so razkrile naravo strpnosti, ki se je dotlej izražala z molkom in izogibanjem. Izkazalo se je, kot bomo pokazali v nadaljevanju, da bi to strpnost »lahko definirali kot praktično držo ali naravnost, v kateri nekemu načinu mišljenja ali delovanja dopuščamo, da obstaja, čeravno ga načelno obsojamo« (Kante 1994: 229). Ali natančneje: toleranca ima »vgrajen v svoj pomen nekakšno prvino obsodbe... Tolerirati pomeni (...) sprijazniti se z onim, kar je treba samo na sebi obsoditi« (The Enciklopedia of philosophy 1967, v Kante, prav tam). V razpravah o dilemi, ali možnost umetne oploditve vezati na partnerski status ženske (in na njeno spolno usmerjenost) ali ne, v razpravah o predlogu zakona o istospolni partnerski zvezi iz leta 2004², še bolj izrazito pa v razpravah o predlogu zakona o registraciji istospolne partnerske skupnosti leta 2005³, torej v okoliščinah, ko se je bilo težko izogniti argumentaciji političnih stališč, so bile sovražne izjave tudi v Državnem zboru vse pogostejše. Te premike lahko primerjamo s fenomenom, ki ga raziskovalke in raziskovalci javnega mnenja dobro poznajo: ljudje na ravni splošnih izjav lahko trditveno prisegamo na načela enakosti, enakopravnosti, strpnosti, spoštovanja različnosti, na ta načela pa pozabljamo toliko hitreje, kolikor bolj so trditve konkretne.

1. Samocenzura in politična učinkovitost

V zadnjih letih v Sloveniji primeri sovražnega govora, predvsem v političnih razpravah o izbrisanih, muslimanih in Romih, niso nikakršna redkost. Te sovražnosti se glasno in pogosto izrekajo z mest političnega odločanja (parlament, občinski in mestni sveti) - sovražni govor postaja samoumevno orožje v boju za volivke in volivce. V javnosti ustvarjajo paniko zaradi bližajoče se nevarnosti: izbrisani 'nam' bodo s strahovito visokimi zahtevki za odškodnine sesuli socialno državo, Romi ogrožajo 'naš' gospodarski, pravni red in 'našo' kulturo, džamija bo postala del infrastrukture Al Kaide in kazila podobo Ljubljane. Mediji pa s svojim razumevanjem objektivnosti takim izjavam neredko utrjujejo legitimnost. Te sovražnosti so produkt in hkrati posledica premika ravnotežja ideološke hegemonije (prim. Žižek 1997) na stran ideologij izključevanja. Zato normalizacija sovražnosti v teh primerih ogroža tudi tiste deprivilegirane skupine prebivalstva, ki so bile deležne strpnosti (v dobesednem pomenu besede: trpeti, prenašati nekaj, kar je sicer vredno obsodbe).

Geji in lezbijke idealizirano podobo varne nacionalne skupnosti ogrožajo že s svojim obstojem – v jeziku ideologije nacionalne ogroženosti so neproduktiven del naroda, ki da tako ali tako izumira zaradi nizke natalitete, zaradi karierističnih žensk, (velikim) družinam nenaklonjenih razmer, zaradi priseljenk in priseljencev in njihove visoke natalitete. V javnih političnih govorih odkrite in grobe žalitve gejev in lezbijk vsaj do konca leta 2003 sicer niso bile tako pogoste kot v govorih o izbrisanih, Romih in muslimanih - očitno so medijska odmevnost akcij nevladnih lezbičnih in gejevskih organizacij, glasnejša javna podpora enakosti gejev in lezbijk prisilili zagovornike diskriminacije,

da svoje izjave omilijo (da svoj zagovor diskriminacije začenejo s pojasnilom, da so »proti diskriminaciji, ampak...«⁴). Aktivnosti nevladnih organizacij, javne intervencije posameznikov in posameznic (ne le aktivistk in aktivistov), medijska odmevnost njihovih protestov in zahtev, podpora dela institucionalne politike jih silijo, da cenzurirajo svoje argumente zoper enakost in enakopravnost. To lahko interpretiramo kot eno od delnih zmag znotraj strategije, ki jo Fish imenuje »bolj ali manj improvizirana strategija doseganja manjših zaporednih taktičnih zmag«: značilnost te strategije je odzivanje na sovražni govor, ki vsakokratnega nasprotnika oslabi, ga sooči z nelagodjem, kar mu odvzame del politične moči (Fish 1997: 393-394). Prav zaradi takih odzivov je (bilo) v tem primeru teže manipulirati z javnim mnenjem kot v primeru Romov, izbrisanih in muslimanov. In vsaj ko gre za vprašanje pravice do registracije ali celo sklenitve zakonske zveze, kar je osrednja tema tega prispevka, je zagovornikom diskriminacije gejev in lezbijk težko ustvariti homogeno skupnost namišljenih žrtev. Tako homogenizacijo bi lažje izvedli, če bi zakon predvidel enak status istospolnih partnerstev tudi na področju skrbi za otroke (natančneje posvojitev). Vendar ravno to, da noben predlog, ki je doslej nastajal znotraj institucij državne oblasti, tega ni predvidel, pomeni uspeh projekta 'diskriminacija'. Ogrozila ga ni niti samocenzura zagovornikov diskriminacije. Nasprotno - v razmerah, ko so imeli boji za enakost relativno široko javno podporo, je bila samocenzura celo produktivna. Ali kot ugotavlja Žižek v svoji analizi predvolilne kampanje J. Helmsa, ameriškega senatorja, ki je slovel kot ikona republikanske konzervativne politike⁵: Helms je rasistična in seksistična sporočila artikulariral v večpomenski izjavi in kodirane iluzije; če bi, kot pravi Žižek:

»svoja rasistična nagnjenja artikulariral bolj neposredno in javno, bi postal v očeh prevladujočega režima političnega govora nesprejemljiv; če pa bi dejansko opustil samocenzurirana rasistična kodirana sporočila, bi utegnil izgubiti podporo svojih ciljnih volilcev. Konservativni populistični politični diskurz torej ponuja zgledni primer tistega diskurza oblasti, katerega učinkovitost je odvisna od mehanizma samocenzure: odvisen je od mehanizma, ki deluje zgolj, če ostaja cenzuriran« (Žižek 1997: 100-101).

2. Simbolni pomen legalizacije partnerske skupnosti

Usklajevanje predloga zakona o istospolni partnerski zvezi znotraj vlade konec leta 2003 in v začetku leta 2004 je pokazalo, da vnaprejšnje pristajanje na neenakost v zvezi z razmerji do otrok ne bo dovolj za široko politično podporo zakonskemu predlogu. Potem ko je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve začelo s postopki usklajevanja zakonskega predloga med koalicijskimi partnerji, je poslanska skupina Slovenske ljudske stranke, ki je bila del takratne vladne koalicije, na resornega ministra naslovila pismo s tremi prilogami, kjer pojasnjuje, da je zakonski predlog sporen predvsem zato, ker predlagatelj v uvodnem delu in v besedilu členov eksplicitno izhaja iz Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (v nadaljevanju ZZZDR). To naj bi ne bilo dopustno, ker da sta to dve bistveno različni obliki skupnosti. Tako različni, da se predlagatelj v uvodu neupravičeno sklicuje na načelo enakosti: »skupnost moškega in ženske, ki sta po zakonu narave odprta za življenje, nikakor ne more biti izenačena s skupnostjo dveh oseb istega spola, ki sta za življenje zaprta«. In natanko zato po njenem

mnenju zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih ne diskriminira – od zakona ne moremo (ne smemo) zahtevati, da enako obravnava nekaj, kar je različno: zakon osebam v istospolnih partnerskih skupnostih ne omogoča, da bi medsebojna razmerja urejali na enak način kot osebi različnega spola, ker sta to pač dve različni obliki skupnosti.

Argumentacija, da zakon ne more nečesa, kar je različno, urejati na enak način, je na videz racionalna in s pravnega vidika logična. Vendar ta argumentacija prezre temeljno dejstvo, da je posledica različnega obravnavanja v tem primeru omejitev pravic. Prezre pa tudi vprašanje, ki je usodno za oceno položaja ljudi, ki živijo v istospolnih partnerskih skupnostih: katere osebe so v tako različnem položaju, da jih zakon upravičeno obravnava različno? Zakaj je v tem primeru to spol? Nasprotniki izenačenja pravnega položaja obeh oblik partnerskih skupnosti izhajajo iz sklepa, da je »družbeni pomen in poglavitni razlog pravnega urejanja zakonske zveze (...) v zasnovanju družine in tudi ni dvoma, da ima ZZZDR v mislih zasnovanje družine na naraven način«. In naprej: »Opozarjamo, da skupnost istospolnih partnerjev ne more ustvarjati vseh tistih pravnih posledic, ki so tipične za zakonsko zvezo« (Predlog Zakona o registraciji skupnosti istospolnih partnerjev, Inštitut za civilno, primerjalno in mednarodno zasebno pravo pri Pravni fakulteti v Mariboru)⁶. Seveda jih ne more, če jim zakon tega ne priznava, če po zakonu take skupnosti niti ne obstajajo in če zakonodajalec spregleda, da 'pravnih posledic, tipičnih za zakonsko zvezo', niti vsaka zakonska zveza ne ustvarja. Pravne posledice so učinek zakonodaje, ne pa nekakšnih naravnih, ireduktibilnih razlik med ljudmi. S tako ideološko argumentacijo lahko opravičimo praktično vsako zakonsko diskriminacijo.

Da zvestoba notranji pravni logiki v tej argumentaciji služi zgolj kot legitimacija vrednostne obsodbe istospolnih partnerstev (s tem tudi gejev in lezbijk kot posameznic in posameznikov), dokazuje že zaskrbljenost glede učinkov zakona na simbolna in številčna razmerja med istospolnimi in raznospolnimi skupnostmi. Nasprotniki zakonskega predloga namreč trdijo, da bo »zakon učinkoval kot razvrednotenje življenjske skupnosti moškega in ženske in njune zakonske oziroma izvenzakonske zveze« (poslanska skupina SLS, pismo ministru), če bo na formalno-pravni in simbolni ravni izenačil 'za življenje odprto' in 'za življenje zaprto' partnersko skupnost. Izenačitev naj bi celo 'pospeševala istospolna partnerstva': »istospolna partnerstva nimajo posebnega družbenega pomena in jih ne kaže pospeševati. So zgolj nekaj, kar obstaja in je prav, da vsaka družba tolerira, zato jih zakon lahko le zgolj ureja ali omejuje« (poslanska skupina SLS, pismo ministru - priloga gradivo A). V omenjenih gradivih niti v nastopih poslank in poslancev v Državnem zboru leta 2004 ni bilo eksplicitno izrečeno, da bi bila legalizacija istospolnih partnerstev lahko družbeno škodljiva (z razliko od razprav leta 2005, ki so na njihovo družbeno škodljivost že eksplicitno opozarjale⁷) – pa vendar: zakaj naj bi jih zakon zgolj toleriral (če ne že omejeval)? Tezo o družbeni škodljivosti istospolnih partnerstev izdaja pojasnilo, da bi 'vzpodbujanje istospolnih partnerstev' poslabšalo »že tako nezavidljivo generacijsko sliko slovenskega naroda« (prav tam). Implicitno to pomeni, da je vloga zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih tudi to, da ovira oblikovanje istospolnih partnerstev in da nagrajuje prikrivanje homoseksualnosti.

O predpostavki, da se bo v primeru legalizacije istospolnih partnerskih zvez povečalo število istospolnih partnerskih skupnosti in hkrati znižala rodnost, pa lahko rečemo,

da je tu na delu ista fantazija, ki o njej piše Lešnik, ko analizira znanstvene diskurze o homoseksualnosti iz šestdesetih let dvajsetega stoletja (Lešnik, 1998) – kot da množice komaj čakajo, da bodo izstopile iz heteroseksualnih razmerij in formalizirale prikrita homoseksualne zveze. Pa tudi če bi se to res zgodilo – ali ne bi bil to samo en dokaz več, kako potreben je bil zakon? Možnost legalizacije istospolnih partnerstev seveda ne ogroža nikogar in ničesar drugega kot prisilno heteroseksualnost, mite o naravni homoseksualnosti, predstave o homoseksualnosti kot socialno-medicinski motnji, o homoseksualcu oziroma homoseksualki kot osebnostnem tipu ipd. Zato je zakon, ki bi legaliziral istospolna partnerstva, prav na simbolni ravni tako pomemben za tiste, ki mu nasprotujejo, in za tiste, ki ga zagovarjajo. Tudi zaradi tega simbolnega pomena, ne zgolj zaradi morebitnih praktičnih posledic, je pomembno, kako zakonodajalec opravičuje dejstvo, da istospolna partnerstva ureja s posebnim zakonom in iz te ureditve izvzema razmerja do otrok in posvojitve.

V raziskavi o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk anketirani na vprašanje o pomenu poroke sicer navajajo predvsem pragmatične prednosti, vseeno pa se 30,9 odstotka vprašanih nedvoumno strinja s trditvijo, da bi s poroko njihova partnerska zveza »dobila večjo družbeno veljavo« (Švab in Kuhar 2003). Na vprašanje, »ali bi registrirali svojo partnersko zvezo, če bi bilo to mogoče (ali bi se poročili)«, je 61,3 odstotke odgovorilo pritrdilno (prav tam), ni pa jasno, na kateri del vprašanja so pravzaprav odgovarjali:

»... jaz sem delala diplomsko iz registriranih partnerstev, primerjavo, in se mi zdi, da je poroka tisto, je institut, ki ga imajo strejti in mislim, da si ga zaslužijo tudi homoseksualci, ki želijo to narediti. Se mi zdi pomembno – ta razlika poroka – registrirano partnerstvo. Čeprav se enim to ne zdi, pa kakorkoli že, se meni vseeno zdi, da to je razlika in da ni eno in isto. Tako kot to imenujejo ameriški aktivisti – oni so takoj štartali na besedo marriage« (Eva, 26 let).

Rezultat vladnega usklajevanja leta 2004 je bil predlog, ki se je izognil kakršnikoli eksplicitni povezavi z Zakonom o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, še več: jasno je izpostavil razliko med istospolnimi in raznospolnimi partnerskimi skupnostmi. V drugem odstavku 2. točke Uvoda je predlagatelj namreč zapisal:

Predlagani zakon tako upošteva dejstvo, da je življenjska skupnost oseb istega spola po naravi drugačna od življenjske skupnosti oseb različnega spola, zato je niti v simboličnem niti v formalnem pogledu ne izenačuje z zakonsko zvezo kot življenjsko skupnostjo moža in žene. Istospolna partnerska zveza jamči določene pravice, ki izhajajo iz medsebojnega razmerja med partnerjema, ne pa pravic iz družinskih razmerij v odnosu do otrok, prav tako ne daje partnerjema v istospolni partnerski zvezi (originarne) pravice do posvojitve otroka.

To pojasnilo torej sporoča, da si istospolne partnerske skupnosti zaradi 'drugačne' narave ne zaslužijo enake obravnave kot skupnosti moškega in ženske – niti pravno-formalno niti simbolno. Še več – zgornji citat vsaj implicitno pojasnjuje, zakaj so iz predloga izvzeta razmerja do otrok in posvojitve: ne zaradi sistemsko-pravnih ali čisto pragmatičnih razlogov (ocena, da ima tak kompromis več možnosti za sprejetje v Državnem zboru), ampak zaradi 'narave' razmerja. Če tako pojasnilo izdaja namero zakonodajalca, ki je pomemben element interpretacije zakonskih določb (gl. citat Inštituta za civilno, primerjalno in mednarodno zasebno pravo pri Pravni fakulteti v Mariboru),

potem bi tak zakon lahko služil kot argument za diskriminacijo istospolno usmerjenih še na kakšnem drugem področju, ki bi morebiti bilo predmet kakšnega drugega zakona (razmerja do otrok, posvojitve, rejništvo). Vseeno pa je bil ta predlog na splošni obravnavi v Državnem zboru 12. julija 2004 (tako kot njegova različica 22.3. 2005) deležen očitkov, da se preveč očitno navezuje na Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, s čimer naj bi zmanjšal družbeni pomen zakonske zveze med moškim in žensko (katere osnovni namen je po interpretaciji kritikov biološka reprodukcija in zaščita otroka). Kot se je izkazalo v nadaljnjih političnih razpravah o legalizaciji istospolnih partnerstev, je bil problem zakonskega predloga iz leta 2004 tudi prevelik obseg pravic, torej dejstvo, da je predvidel enake pravne posledice za partnerja, kot jih ima sklenitev zakonske zveze (z izjemo pravic, ki se nanašajo na posvojitev)⁸. Junija 2005 sprejeti Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti se je tej 'nevarnosti' izognil tako, da v primerjavi z zavrnjenim predlogom gejevskim in lezbičnim parom zagotavlja bistveno manj pravic - predlagatelj se v uvodnem delu zakonskega predloga sklicuje na posebnost življenjske skupnosti dveh moških oz. dveh žensk in »temu primerno« določa obseg pravic in dolžnosti partnerjev. Zakon o registraciji ureja predvsem pogoje registracije in prenehanja skupnosti ter premoženjska razmerja med partnerjema, vsebuje pa še določbo o pravici do obveščenosti v zvezi z boleznijo obolelega partnerja in ohlapno določbo o dolžnosti medsebojnega spoštovanja, zaupanja in pomoči. S tem zakonom partnerja oziroma partnerki, ki bosta registrirala oz. registrirali svojo zvezo, ne bosta upravičena/upravičeni do pravic, ki izhajajo iz statusa svojca (kar pomeni, da med drugim ne bo možno socialno, zdravstveno in pokojninsko zavarovanje po partnerju/partnerki, brezposeln partner ne bo mogel dobiti statusa vzdrževanega družinskega člana itd.). Tako se ta zakon po obsegu pravic ne razlikuje od predloga zakona, ki je leta 1998 prav zaradi premajhnega obsega pravic doživel konec že v delovni skupini Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (gl. op. 6). Pravzaprav leta 2005 sprejeti zakon še ožje zamejuje pravice partnerjev v registrirani partnerski zvezi - predlog iz leta 1998 je namreč vsaj eksplicitno dopuščal možnost, da se na področjih, ki jih ne ureja Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, partnerjema zagotovi enake pravne posledice, kot jih ima zakonska zveza, le da je te rešitve prepuščal področnim zakonom.

3. Skrb za nataliteto in otroke

V razpravah o legalizaciji istospolnih partnerstev je v zadnjih dveh letih v Sloveniji oživilo kar nekaj 'tez', s kakršnimi so nacisti opravičevali svoj evgenični projekt, kar močno relativizira navidezno strpnost političnih govorov o istospolni usmerjenosti. Poglejmo ponovno trditev, da bi legalizacija istospolnih partnerstev poslabšala »že tako nezavidljivo generacijsko sliko slovenskega naroda«. Trditev je več kot zgolj aluzija na argument, ki so ga s pridom izrabljali nacisti v utemeljevanju zločinov zoper homoseksualce (prim. Himmlerjeve izjave, da so »homoseksualci z vidika razmnoževanja klopotci, z vidika zdravja pa škodljivi, ker raznašajo homoseksualno infekcijo« /v Plant 1991: 117/). Iz istega repertoarja je tudi pripomba k trditvi, da trajna in stabilna razmerja vzajemne podpore med osebama istega spola dandanes niso nič novega, češ

da je to res, da pa so »takšne civilizacije, zgodovinsko gledano, propadle« (priloga k pismu poslanske skupine SLS).

Te trditve niso iztrgane iz konteksta, nasprotno – predpostavljena škodljivost za nataliteto je eden ključnih argumentov nasprotovanja izenačevanju istospolnih partnerskih zvez z zvezami moškega in ženske. V tem kontekstu sploh ni bistveno dejstvo, da je spolna usmerjenost pripadnic in pripadnikov nekega naroda irelevantna za njegovo številčnost - ljudje imajo ali nimajo otrok ne glede na svojo spolno usmerjenost. Teza o škodljivosti večanja števila istospolnih partnerskih zvez sodi med tiste, ki bi jih s strategijami zoper rasizem in seksizem morali 'narediti za neizgovorljive', ker to preprosto »ni predmet odprte, racionalne, demokratične razprave« (Žižek 1997: 101).

Izključevanje gejev in lezbijk iz polja 'normalnega' bi lahko opredelili kot moralni projekt, ki »temelji na stalni nevarnosti, ki jo predstavlja zdaj ta, zdaj ona fantazija« (Lešnik 1998: 263). Pri tem se lahko sklicujemo tudi na razprave o noveli zakona o zdravljenju neplodnosti in oploditvi s postopki biomedicinske pomoči (v nadaljevanju OBMP), ki bi ženski ne glede na njen partnerski status omogočila umetno oploditev. Leta 2001 je na referendumu ta novela 'padla', tako da veljavni zakon možnost umetne oploditve daje samo ženski, ki z moškimi živi v zakonski ali izvenzakonski skupnosti in ki kljub rednim spolnim odnosom ne more zanositi. Eden najbolj eksploatiranih argumentov v javnih razpravah so bile koristi otroka in njegova pravica do obeh staršev, ki so izhajali iz predpostavke, da spočetje, rojstvo in odraščanje v enostarševski družini ni v otrokovem interesu, in da je pogoj za optimalen otrokov razvoj rojstvo in odraščanje s staršema različnega spola. Enostarševske družine in samske ženske kot potencialne upravičenke do postopkov oploditve z biomedicinsko pomočjo so bile neredko predmet moralne diskvalifikacije. K temu so znatno pripomogli tudi tisti zagovorniki novele, ki so samskost kar nekajkrat interpretirali kot posledico nekega manka, napake, poškodbe in kot manko, napako, poškodbo samo, kot praznino, ki naj bi jo ženski zapolnil otrok. Nasprotniki pa so hoteli svariti pred škodo, ki bi ji otrokom povzročile čustveno oškodovane samske matere⁹. O nevarnih materah lezbijkah, ki bi jim novela omogočila umetno oploditev, pa je pred referendumom svoje strokovno mnenje podal tudi dr. Požarnik:

»(...) vse raziskave kažejo, da imajo otroci lezbijk bistveno več težav s spolno identiteto. Deklice so zaradi tega, ker odraščajo v takšnem okolju, bolj pogosto tudi same lezbične, biseksualne in spolno razpuščene. Fantje pa imajo bistveno več težav z impotenco« (Lesbo 11/12).

Namen tega prispevka ni dokazovati, da spol in spolna usmerjenost staršev oziroma oseb, ki skrbijo za otroke, nista bistvena za otrokov razvoj. Lahko sicer verjamemo, da so med otroki gejev in lezbijk tudi biseksualni, homoseksualni in 'spolno razpuščeni', tako kot so biseksualni, homoseksualni in 'spolno razpuščeni' tudi med otroki heteroseksualk in heteroseksualcev. Lahko tudi verjamemo, da se otroci lezbijk in gejev spopadajo s težavami spolne in seksualne identitete (kar ni isto kot biti biseksualen, homoseksualen ali 'spolno razpuščen') – s takimi težavami se spopadajo tudi otroci heteroseksualk in heteroseksualk. Lahko celo verjamemo, da obstajajo raziskave, ki dokazujejo to, kar trdi dr. Požarnik. Vendar pa to ne dokazuje, da odraščanje v istospolni partnerski skupnosti škodi otroku (kot tudi ni dokazov, da otroku škodi odraščanje v enostarševski družini).

Tudi ni res, da prav vse raziskave dokazujejo to, kar trdi dr. Požarnik. Steckel (1985, 1987), McCandlish (1987), Gibbs (1989), Eder (1990), Patterson (1992), če naštejemo le nekatere med njimi, so objavili metodologijo in rezultate raziskav, ki dokazujejo – kot pravi Petterson (1999) - 'impresivno' podobnost otrok, ki so rasli v različnih oblikah družinskih skupnosti. Z znanstvenimi dokazi torej ne moremo opravičiti zakonske diskriminacije niti na področju umetne oploditve niti na področju posvojitve.

Seveda pa omejitve veljavnega zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo ne bodo odvrnile samskih žensk, ne glede na njihovo spolno usmerjenost, da bi rodile otroke, če to želijo. Z vidika načela enakosti so samo nedopustna ovira, ki legitimira hipokrizijo. Ilustrativen je odgovor tridesetletne Tare ki na vprašanje, ali bi šla na umetno oploditev:

»(...) Meni se zdi absurdno, absurdno, da se jaz vsedem ... kaj, si rezerviram karto Ryan Air; odletim v London, tam se naročim, eno uro, ne vem kaj, in se tam nekaj zgodi in se odpeljem nazaj. Meni se zdi absurdno. Meni se zdi to tako kot Almodovarjev film. Jez se ne vidim notri. Meni se to zdi nekaj totalno smešnega v bistvu.«

Vprašanje: »A bi bil isti problem, če bi bilo možno tukaj?«

»To bi mogoče smešnost malo zmanjšalo, ampak... v bistvu mislim, da bi se šla vse, če bi bilo treba. Pač bi preživeli. (...) mislim, da je najbolj nemogoča varianta v bistvu ta, da začneš okrog seksati zato, da boš oplojen.«

Razprava in referendum o omenjeni zakonski noveli pa ima s predlogom zakona o istospolnih partnerskih zvezah še nekaj skupnega: referendum in njegov rezultat je bil eden ključnih argumentov za odločitev zagovornikov enakosti v pravicah ne glede na spolno usmerjenost, da ne vztrajajo pri pravici do posvojitve. Do kompromisa je prišlo, še preden ga je kdo eksplicitno zahteval, brez pogajanj torej. S tem je načelo enakosti pred zakonom izgubilo več, kot mogoče izgleda na prvi pogled. Ne le na simbolni ravni - tudi na 'strateško' politični.

4. Homoseksualnost in identiteta

Diskriminacija na ravni zakonodaje in v vsakdanjih življenjskih praksah se še vedno utemeljuje na predpostavki, da je homoseksualnost tako bistveno osebnostno določilo, da je o homoseksualcu oz. homoseksualki upravičeno govoriti kot o osebnostnem tipu. Ta predpostavka razen političnih razprav usmerja tudi znanstvena raziskovanja razvoja istospolne usmerjenosti in osebnostnih značilnosti gejev in lezbijk. Ne gre za to, kaj geji in lezbijke mislijo o sebi, ampak za to, kako jih obravnavajo vladajoči diskurzi. Indikativne za to so izjave gejev in lezbijk, ki dokazujejo, da se morajo ne glede na svoj odnos do lastne homoseksualnosti in do stigme, povezane z njo, nenehno 'razkrivati' ('outirati'), misliti meje dopustnosti, spodobnosti, ne-varnosti, ki jih postavlja heteronormativnost:

»... Mislim, jaz s sabo nikoli nisem imela problema v smislu, da bi samo sebe šokirala s tem, kdo me privlači. S tem res nisem imela problemov. Jaz sem to pač vzela – takšna sem, tako to je. Problem je potem, kako družba potem na to reagira« (Tara, 30 let).

»... Obstaja nek konsenz: s tistimi, s katerimi si nisi blizu, se ne spuščaš v take teme. Najbolj intrigantno je to previdno skrivanje, ki ga moraš čisto apriori opravljati: recimo

kamorkoli prideš, ne prideš s fantom, ampak prideš z dekletom, potem se to vprašanje o vajini zvezi ne postavlja samoumevno, in če ga izpostaviš sama, ga že forsiraš. To se neprestano dogaja» (Ksenja, 30 let).

»Jaz se od vseh coming outov ne spomnim niti enega negativnega. Da bi kdo zelo slabo odreagiral. Je pa res tudi to, da intuitivno človek prej potipa, komu bo dejansko povedal ...« (Maruša, 27 let).

Zaradi takih razmer izjava »sem lezbijka,« ni politično nevtralna. Kitzinger in Wilkinson govorita o politiziranih lezbičnih feminističnih identitetah, »znotraj katerih je lezbištvo *per se* konstruirano kot politično«, in dodajata, da za heteroseksualne feministke heteroseksualnost ni politična identiteta na način, kot je lezbištvo politična identiteta za lezbijke (Kitzinger in Wilkinson 1993:3). Natanko zato, ker je lezbištvo politizirana identiteta, heteroseksualnost pa ne. To seveda ne pomeni, kot v polemiki z njunimi tezami opozarja Segal, da je seksualnost sedež individualnosti in osebnosti v moderni zahodni kulturi ali da je politično identiteto mogoče utemeljiti na spolni usmerjenosti. Seksualnosti tudi ne moremo obravnavati kot vzrok ali rešitev družbene podrejenosti žensk - s tem se lahko zgolj izognemo kompleksnim političnim, družbenim in diskurzivnim strukturam in režimom konstruiranja in vzdrževanja spolnih hierarhij (Segal 1997). Vendar pa napetosti znotraj feminističnih gibanj dokazujejo, kako se tudi znotraj alternativnih emancipacijskih gibanj, ki poskušajo povezati več razlik istočasno ('rasne', nacionalne oziroma etnične, razredne, razlike, povezane s spolno usmerjenostjo) reproducirajo razlike v moči: zapostavljanje ali vsaj omalovaževanje težav, ki so specifične za seksualne, 'rasne', etnične in nacionalne, verske manjšine, ekonomsko deprivilegirane.

Temeljni problem predsodkov oziroma njihovih žrtev je to, da stigmatizirajoči diskurzi "vnaprej totalizirajo celotno polje" in jim je zato praktično nemogoče ugovarjati. Performativen govor seveda ne zrcali neodvisne realnosti, ampak je funkcionalni element v socialnem procesu – realnost se vzpostavlja na način samoizpolnjujoče se napovedi, to kar se kaže dano vnaprej, je učinek samega performativa. (Šumić-Riha: 1988). Zato je kratkovidna teza, ki pravi, da je »bolje imeti opravka s sovražnikom, ki odkrito priznava svojo ksenofobijo, kot pa s hinavcem, ki javno graja to, kar na skrivaj dejansko podpira«: Žižek opozarja, da ta trditev usodno podcenjuje ideološko-politični pomen ohranjanja videza - videz namreč bistveno vpliva na dejanski družbeno-simbolni položaj tistih, ki jih zadeva. Takoj ko bi na primer »rasistična drža postala sprejemljiva za osrednji ideološko-politični diskurz, bi to povsem premestilo ravnotežje ideološke hegemonije« (Žižek 1997: 101).

Sklep

Pred desetimi leti bi lahko zakon, ki bi osebama istega spola omogočil sklenitev zakonske zveze in enak način formalnega urejanja medsebojnih razmerij, brali kot korak k uveljavljanju načela enakosti in nediskriminatornosti. Danes pa to zaradi intenzivne dekonstrukcije heteroseksističnih praks ni dovolj. Dejstvo, da poroka sama izgublja tradicionalni družbeni pomen, da narašča število skupnosti neporočenih partnerjev, ni

argument zoper zakon, ki bi urejal razmerja med osebama istega spola, temveč argument za tako pravno ureditev, ki bi upoštevala dejansko pluralnost življenjskih skupnosti. V tem prostoru so v zvezi s partnerstvi, družino, spolnostjo politično vplivna stališča, ki izhajajo iz mita o idealni dvostarševski družini - dokaz za to je usoda novele zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih umetne oploditve. Seveda ni nič narobe, če hočemo otrokom – tistim, ki so se že, in tistim, ki se še bodo rodili, najbolje, narobe je, če nekaterim skupinam prebivalstva vnaprej odrekamo sposobnost in zmožnost, da bodo ravnali v otrokov korist, v našem primeru samskim in istospolno usmerjenim. Kar zadeva zakonodajo, bi moralo odločiti načelo enakosti, ne pa nekakšno javno mnenje - sklicevanje na javno mnenje ne more opravičiti diskriminacije.

Opombe

1. Amandma je oktobra 1994 Državni zbor sprejel na predlog Komisije Državnega zbora RS za žensko politiko.
2. O predlogu zakona o istospolni partnerski zvezi je Državni zbor 12. 7. 2004 opravil splošno razpravo, odločanje o njem pa zaradi bližajočih se volitev preložil na nov sklic. Nova vlada zakona ni prevzela, zato je bil v malo spremenjeni različici v Državni zbor vložen kot poslanski zakon in 22. 3. 2005 zavrnjen.
3. Državni zbor je Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti sprejel 22.6.2005. V drugi obravnavi predloga tega zakona je bilo v Državnem zboru izrečeno tudi naslednje: »Strinjamo se v Slovenski nacionalni stranki, da je registracija pedrov in pa lezbijk potrebna in pa dobrodošla. Prav je, da se naredi seznam, lista ali register teh ljudi. Če ne drugega, že zaradi statistike, ki jo uporabljamo za dokazovanje določenih dejstev in jo tako radi uporabljamo tudi mi v naših nastopih.« »Sam pa bi strnil to debato v en sam izrek, da tudi ljubezen je lahko bolezen. To, kar danes sprejemamo, je milo rečeno sramotno za Slovenijo. Če zdravimo alkoholizem, kleptomanijo, bi tudi to lahko zdravili na kakšni za to primerni ustanovi.« (gl. dobesedni zapis 7. seje Državnega zbora).
4. Iz argumentacij na seji Državnega zbora z dne 12. 7. 2004, 22. 3. 2005, 17. 6. 2005 in 22. 6. 2005.
5. Helms je bil član ameriškega senata od leta 1973 pa vse do upokojitve leta 2003. Med drugim je bil znan po svojih skrajnih anti-gejevskih stališčih, ki pa so zaradi svoje radikalnosti izzvala množično opozicijo v podporo istospolno usmerjenim. Ko je leta 1993 predsednik Clinton Roberto Achtenberg nominiral za namestnico ministra za stanovanjski in urbani razvoj, je Helms glasoval proti njej, ker je (deklarirana) lezbijka.
6. Omenjeni inštitut je leta 1998 predlog pripravil za obravnavo v delovni skupini Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve. Zaradi nerazrešenih dilem v zvezi z vprašanjem, kako in na katerih področjih formalno-pravno izenačiti istospolne partnerske zveze z raznospolnimi, predlog ni niti postal predmet koalicijskega usklajevanja. Podobno se je zgodilo s predlogom, ki ga je leta 1994 pripravila delovna skupina v okviru Urada RS za žensko politiko – urad je skladno s predpisi predlog poslal resornemu ministrstvu, vendar ministrstvo postopka ni nadaljevalo. To je bil tudi edini predlog doslej, ki je predvidel popolno izenačenje zveze oseb istega spola z zvezo moškega in ženske in sicer v samem zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih.

7. »Izenačitev istospolne partnerske zveze z zakonsko zvezo, še posebno v enakem obsegu pravic, bi pomenilo za družbo tvegano dejanje, ker bi s tem istospolno partnersko zvezo vrednostno dvignili na raven splošno zaželenega.« »Če bi pomenil zakon dveh oseb različnega spola s pravnega vidika samo eno izmed možnih oblik zakonske skupnosti, bo to temeljito spremenilo pojem zakona in prineslo veliko škodo za skupni blagor.« (dobesedni zapis 4. seje DZ 22. 3. 2005)
8. »Predlagani zakon o istospolni partnerski skupnosti je prirejen po zakonu o zakonski zvezi. Istospolnim partnerjem podeljuje iste pravice in dolžnosti kot heteroseksualnim, z izjemo pravice do posvojitve otrok. Lahko bodo dedovali po partnerju, priznana bi jim bila skupna lastnina, lahko bi se socialno in pokojninsko zavarovali po partnerju in postopek sklenitve istospolne skupnosti bi bil podoben sedanji civilni poroki pred matičarjem.« (Dobesedni zapis s 4. seje Državnega zbora)
9. Gl. dobesečni zapis 5. seje Državnega zbora z dne 18. in 19. 4. 2001.

Literatura

- Fish, Stanley (1997): Boutique Multiculturalism. Or Why Liberals Are Incapable of Thinking about Hate Speech. *Critical Inquiry*, 232: 378-395
- Kante, Božidar (1994): Toleranca in računalniška omrežja. *Časopis za kritiko znanosti*, XXII, 164-165: 229-236.
- Lešnik, Bogdan (1998): Fragmenti o norosti, seksualnosti in sebi. *Spremna beseda*. V M. Foucault: Zgodovina norosti v času klasicizma: 249-281. Ljubljana: *cf.
- Patterson, Charlotte J. (1999): Djeca lezbijskog baby booma. V B. Green in G.M. Herek (ur.): Psihologija ženske i muške homoseksualnosti: 203-224. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- Plant, Richard (1991): Rožnati trikotnik. Ljubljana: Krt
- Segal, Lynne (1997): Caustic Collisions. *Feminism & Psychology*, 7, 4: 559-565.
- Šumić-Riha, Jelica (1988): Realno v performativu. Ljubljana: Analecta
- Švab Alenka, Kuhar Roman (2003): Družinski in socialni konteksti življenja istospolno usmerjenih v Sloveniji in predlogi usmeritev politike za istospolno usmerjene. Sumarnik. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Wilkinson Sue, Kitzinger Celia (1993): Theorizing Heterosexuality. V S. Wilkinson in C. Kitzinger (ur.): Heterosexuality: 1-32. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publication
- Žižek, Slavoj (1997): Multikulturalizem ali kulturna logika multinacionalnega kapitalizma. *Problemi*, XXXV, 5-6, *Razpol*, 10: 95-123

Dopisi, zakoni in drugo gradivo

- Inštitut za civilno, primerjalno in mednarodno zasebno pravo pri Pravni fakulteti v Mariboru (1998): Predlog Zakona o registraciji skupnosti istospolnih partnerjev.
- Poslanska skupina Slovenske ljudske stranke (20. 1. 2004): Pismo Ministrstvu za delo, družino in socialno politiko in ministru dr. Vlado Dimovskemu s prilogami A, B in C.
- Predlog Ustave Republike Slovenije – ESA 58, Poročevalec Skupščine Republike Slovenije, XVII, št.30, 12.12. 1991: 13

Internetni viri

- <1> Helms, Jesse: Encyclopædia Britannica iz Encyclopædia Britannica Premium Service.
URL: <http://www.britannica.com/eb/article?tocId=9114540/>(izpis: oktober 2004)
- <2> Dobesedni zapisi sej državnega zbora. URL: http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_sej/dobesedni_zapisi_sej.html/(izpis: junij 2005)

Avtoričin naslov:

Dr. Metka Mencin Čeplak
Fakulteta za družbene vede (UL)
Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana
email: metka.mencin-ceplak@guest.arnes.si

*Prejeto oktobra 2004, sprejeto za objavo pa julija 2005.
Članek je po mnenju uredništva uvrščen v kategorijo
izvirni znanstveni članek s kvalitativno argumentacijo.*